

سپری در هنرهای ظریفه

تهیه و تنظیم سید محمد فقیهی

معلم رشته میناسازی

هنرستان هنرهای زیبای اصفهان

میناکاری

هنر درخشان آتش و خاک

شربت خوری، از مینا و مشغول برجی.

هنرهای ظریفه دارای سابقه ای کهن در سرزمین ماست و جا دارد ارزش های هنری این گونه هنرها را بازشناسیم و در صورت فراموش شدن شگردها و ریزه کاریها و ظرافت این گونه هنرها، دگر بار با مدد از هنرمندان و کارشناسان با تجربه به احیای این هنرها همت شود.

نگاه ما در این مرور کوتاه برتاریخچه میناسازی در ایران است هنری که بنا به اعتقاد بسیاری از هنرشناسان جایگاه و خاستگاه اولیه اش در ایران بوده است. چرا که قدیم ترین نمونه های هنرمیناسازی که هم اینک در موزه های جهان وجود دارد، کار هنرمندان با ذوق میناساز ایران در طول دوره های مختلف است.

تاریخچه میناسازی در ایران

با توجه به بررسی های دقیق فنی و ریشه یابی میناهائی که بنام پیزانس مشهور گردیده است، باید گفت این نمونه از کارهای مینامقتبس از میناهای ایرانی بوده است. این هنر در طول دوران مختلف تاریخ هنر ایران، چونان سایر هنرها تحولات عمده و چشمگیری داشته است. امروزه میناسازی با مدد از شیوه های گذشته بوسیله استادکاران ماهر و با تجربه به حیات خود ادامه می دهد.

در باره هنر میناسازی مولف کتاب بررسی هنر ایران می نویسد:

مینا کاری هنر درخشان آتش و خاک است که با رنگهای پخته و شفاف سابقه اش به ۱۵۰۰ قبل از میلاد می رسد.

از یادگارهای کار مینا که در نمونه های تاریخی و باستانی این هنر در موزه ها یا مجموعه های هنری تا بحال نگاهداری شده است

می توان به نمونه های زیر اشاره کرد:

باز و بند طلای مینا کاری به قطر ۱۲ سانتیمتر که در موزه (ویکتوریا-آلبرت لندن) نگهداری می شود و متعلق به دوره هخامنشی است، نمونه دیگر قسمتی از یک تنگ مینا کاری شده روی طلا به ارتفاع ۱۱/۳ سانتیمتر که متعلق به دوره ساسانی است. شاید تنها نمونه مینا کاری در دوره صفویه خنجر مینا کاری شده در موزه آرمیتاژ شوروی باشد اما از دوره قاجاریه مقداری اشیاء مختلف نظیر «اشکدان» گلاب پاش، گوشواره، کوزه قلیان، سر قلیان، کمر بند، آفتابه لگن و قوطی سیگار بجای مانده است. ضمناً نمونه های دیگری از ظروف مینا کاری شده موجود در موزه های دنیا را یاد آور می شویم.

یادگارهای هنر میناسازی.

— ظرف مینائی رنگی عصر ترکان سلجوقی، ابریق مینائی در نمایشگاه هنر شهر گلاسکو، بشقاب بزرگ مینائی اردبیل، بشقاب مینائی موزه فیلادلفیا، کوزه مینائی نمایشگاه فریره، خمره مینائی سبک آذری از یک مجموعه چینی، بشقاب مینائی موزه تایوان، کتیبه ای بنام محمد بن عبدالوحد هراتی مورخ به تاریخ ۵۵۹ قمری که مینا کاری آن وسیله حاجب مسعود احمد انجام گرفته و هم اینک در موزه آرمیتاژ نگاهداری می شود.

میناسازی و اصول آن

عموماً اطلاعات مردم از چگونگی ساخت این هنر ظریف کم و گاه هیچ است، در این مورد کوشش می شود تا اطلاعاتی هر چند محدود اما مفید ارائه گردد.

فلزاتی که می توان روی آنها مینا ساخت چه

مشهورند، و دارای انواع مختلف هستند که شرح مختصر آن خواهد آمد.

چگونگی ساختن لعاب و رنگهای مینا

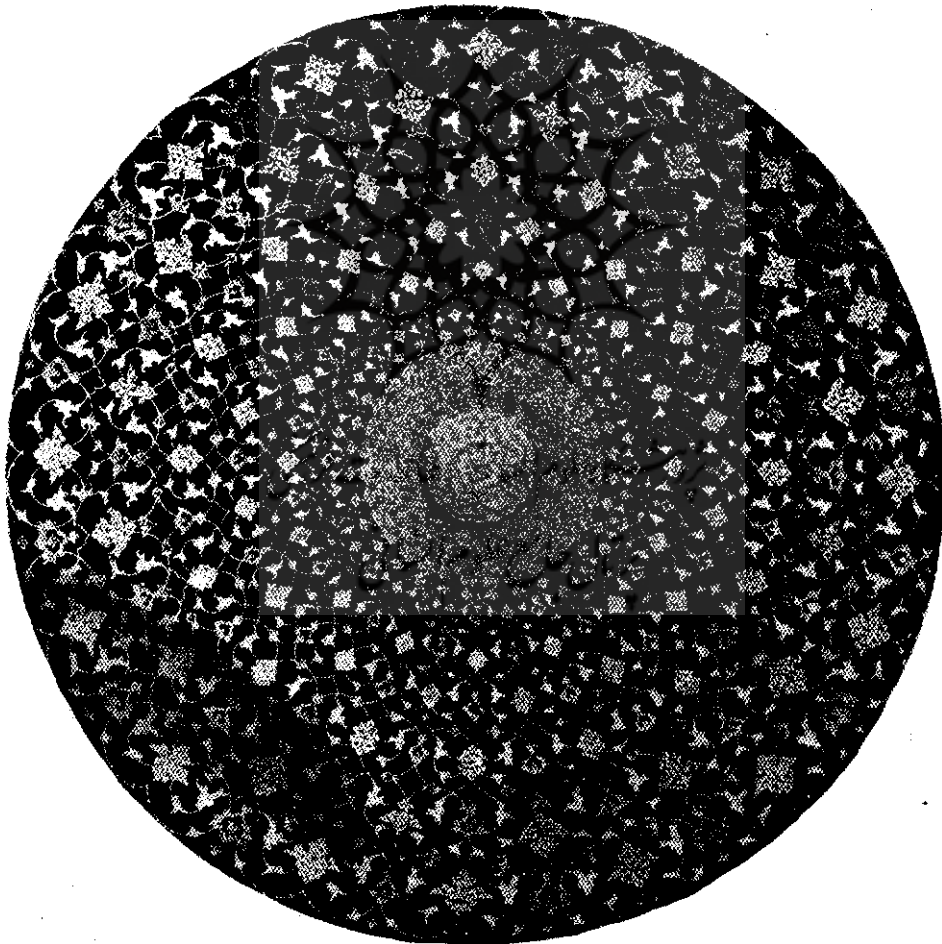
لعاب مینا ماده‌ای است سخت و شیشه مانند که نه تنها در میناکاری مورد استفاده قرار می‌گیرد، بلکه اشیاء سفالی و چینی را نیز می‌توان با آن لعابکاری کرد که ترکیبات آن را بطور مختصر توضیح میدهیم.

لعاب سفید از ترکیب، سنگ چخماق، بلور، سرب، قلع، رنگ بنفش از ترکیب، بلور، تنه

در گذشته و حال شامل فلزاتی همانند: مس، طلا، نقره، ورشو، آهن و برنج می‌شود. هر چند در برخی از موارد میناکاری بر روی کاشی، سرامیک و شیشه انجام گرفته، اما باید گفت ماده اصلی میناکاری را فلز تشکیل می‌دهد و آنهم بیشتر بامدد از مس. لازم به یادآوری است که در بعضی از کارگاهها میناسازی بر فلزات گرانبها همانند نقره و طلا نیز کاری رایج است.

رنگهای مینا

رنگهای مینا غالباً به رنگهای آتشین یا نسوز

بشقاب میناکاری با مرکز طلا.

کار، بوره، شوره، طلای حل شده، رنگ زرد از توفال آهن، اکسید کرمیم، اکسید قلع، سرب، رنگ سیاه از اکسید آهن، سرب، اکسید کبالت، دی اکسید منگنز، رنگ سبز از ترکیب توفال مس، سنگ چخماق، شیشه، کرمات سرب، رنگ قهوه‌ای از اکسید آهن، اکسید کرم، اکسید روی رنگ آبی از ترکیب اکسید کبالت، اکسید روی، سنگ چخماق بدست می‌آیند.

طرز تهیه و کار

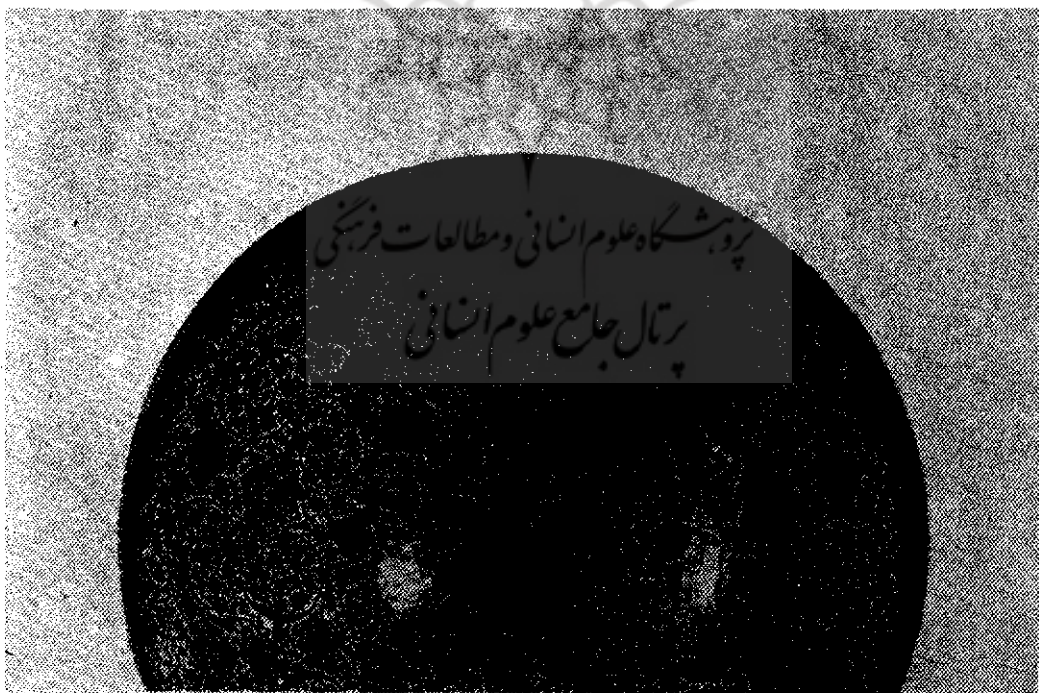
عموماً مقداری از اکسیدهای فلزی برای

لعابها به ماده رنگی افزوده می‌شود این لعاب‌ها نسبت به نوع ماده رنگی که به خمیر آن افزوده می‌شود ممکن است کدر یا نیمه شفاف باشند لازم به یادآوری است که لعابهای کدر نتیجه افزودن اکسید قلع (آنتیمون) است.

برای تهیه یک کار مینائی با هر نوع فلزی که به عنوان ماده اصلی مورد نظر باشد بصورتی که از جهت فرم و شکل در نظر گرفته شده توسط فلزکاران ساخته می‌شود. برای شروع کار ابتدا لعاب یک دستی به فلز می‌زنند، این لعاب غالباً

نمونی از یک تنگ ساسانی، میناکاری روی طلا.

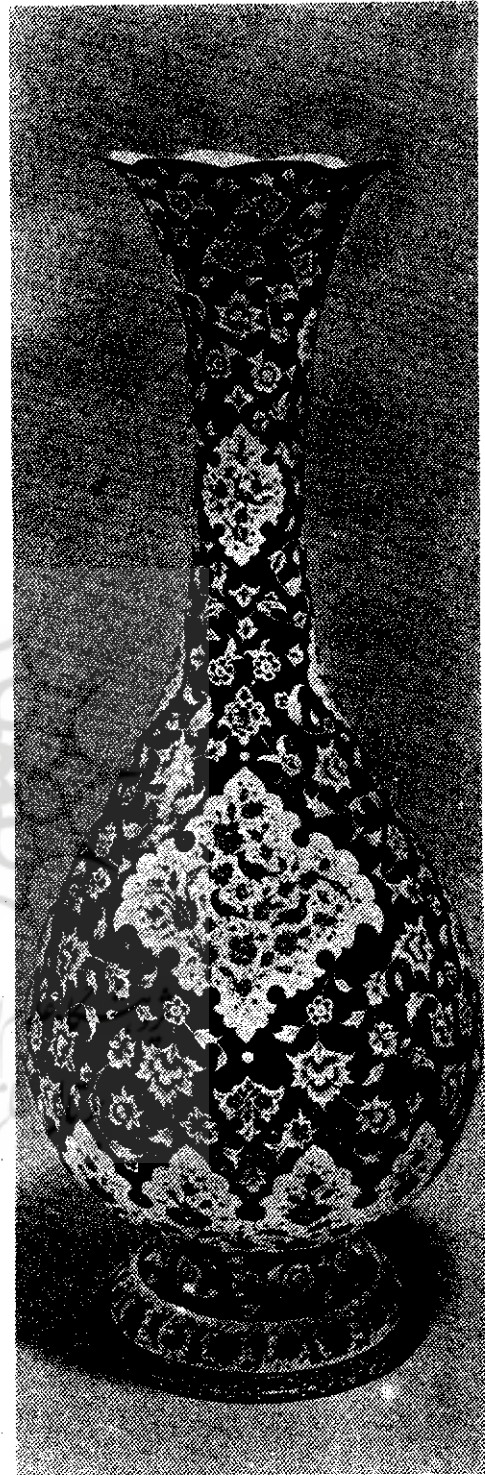

کاس و بشقاب مینای برجسته با لبه های طلاکاری.

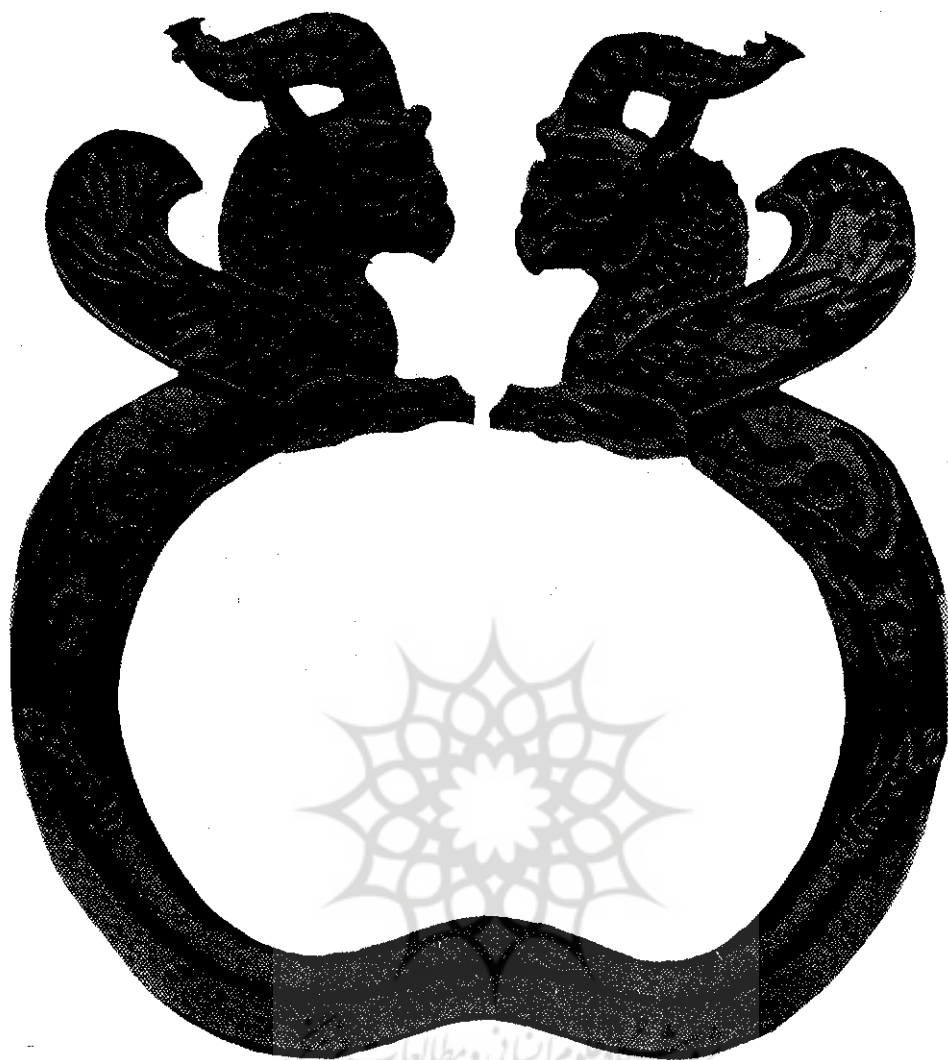
به رنگ سفید است که به لعاب آستر مشهور است، سپس فلزی که لعاب یکدست خورده به منظور پخته شدن در کوره ای که حداکثر حرارت آن تا ۷۰۰ درجه سانتیگراد است قرار داده می شود، بعد از مدت زمان ۲ الی ۳ دقیقه، فلز لعاب دیده را از کوره خارج کرده مجدداً با لعاب مرغوب تری می پوشانند و برای بار دوم حرارت می دهند، فلزی که دوبار لعاب داده شده و دوبار در کوره حرارت داده شده، برای ایجاد هر نقش و طرحی مناسب است، این نقش ها و طرح ها بنا به ذوق هنرمند و با توجه به سفارشی که به او شده انجام می شود. میناسازان، این مرحله از کار مینا را رنگ آمیزی هفت رنگ می نامند، ظرف مینائی به این مرحله از تزئین که رسید، طرحهای مورد نظر وسیله رنگهای پوده بر آن نقش بسته و برای بار سوم به کوره فرستاده می شود، این بار حرارت کوره کمتر از دفعات قبل است، اثر مینائی بعد از این مرحله آماده و قابل عرضه به بازار است.

گاه در مرحله سوم لعاب کاری که در واقع کاری همراه با طراحی و نقاشی است به جای لعاب های رنگی از آب طلا (طلای محلول) استفاده می شود که باید حرارت کوره اثر مینائی آب طلا کاری شده، حداکثر بالاتر از ۴۵۰ درجه سانتیگراد نباشد ولی در موارد دیگر برای پختن لعابها حرارتی بین ۶۰۰ تا ۷۰۰ درجه سانتیگراد مورد احتیاج است.

از اصول عمده میناسازی این است که باید فلز مورد نظر را تا حد لزوم برای دوام بیشتر چکش کاری کرد و اگر فلز مس باشد باید قبل از استفاده داخل اسید رقیق (جوهر نمک) یا سرکه

رنگ مینا کار: ارتفاع: ۴۲ سانتی متر.

بازو بند طلای هخامنشی از مینا و طلا.

گذاشته شود تا چربی آن از میان برود. بعد از این مرحله فلز مورد نظر برای لعابکاری آماده است. و سپس بصورت شیشه درمی آید.

از دیگر انواع مینا باید از مینای حجره‌ای یاد کرد، در ساخت این نوع مینا ابتدا سیم‌های ظریفی را روی شیئی فلزی مورد نظر لحیم کرده به طریقی که سطح جسم به حجره‌های چندی تقسیم گردد و سپس حجره‌های تولید شده را با خمیر مینا به نحوی که قبلاً ذکر شد پر می‌کنند.

انواع مینا کاری فلزات.

مینا کاری فلزات به سه نوع اصلی تقسیم می‌شود که ابتدا می‌بایست از مینا در زمینه برجسته یاد کرد، در این طریقه نقوش و خطوط مورد نظر را روی شیئی فلزی می‌کنند، سپس شکاف‌هایی را که بدین طریق ایجاد می‌شود با

آخرین نوع را مینای نقاشی شده تشکیل می دهد در این طریقه طرح مخصوص را با رنگ های جالب روی زمینه ای از مینا نقاشی می کنند، این طریقه در مورد اشیاء سفالی و چینی لعاب دار نیز متداول است. برای تمیز کردن اشیاء مینا کاری شده ممکن است از آب گرم و صابون استفاده نمود.

مرمت مینا

در صورت نیاز به مرمت و ترمیم یک کار مینا، بهترین روش استفاده از رنگهای روغنی ثابت است و برای ترمیم میناهای نیمه شفاف بهترین روش استفاده از محلول سلولوئید و استات آمیل است که به غلظت شربت، تهیه و مقداری مباده رنگی مناسب در آن حل کرده و بکار می برند، این محلول، غلیظ در مدت کمی خشک شده و جانشین قسمت های معیوب مینای نیمه شفاف می شود.

نقاشی با رنگهای مینائی

نقاشی با رنگهای مینائی با دوشیوه صورت می گیرد، نخست رنگها را به صورت گرد نرمی در آورده با آب و کمی گلسیرین مخلوط می کنند و سپس روی صفحه شیشه ای یا عمیق به وسیله کاردک های مخصوص حل می نمایند، آنگاه مانند نقاشی معمولی آبرنگ نقش دلخواه را با رنگ بدست آمده تصویر می کنند.

دیگر از شیوه ها بجای آمیختن رنگ های مینائی با آب و گلسیرین آنرا با عصاره جوهر کاج یا جوهر (اسطوخودوس) می آمیزند و به طریق نقاشی رنگ و روغن عمل می کنند.

ناگفته نماند که در هر دو مورد یاد شده ضروری است که صفحه مینائی را پیش از قرار

دادن در کوره مینا با ملایمت روی چراغ الکلی حرارت بدهند تا جوهرهای محتوی آن سوخته و زایل گردد، این عمل مستلزم دقت فراوان است، چرا که در صورت افزون شدن حرارت جوهرهای محتوی رنگ مینا می جوشند و صفحه مینا آبله گون می گردد.

کوره مینا و ساختمان آن

کوره مینا از پنج قسمت اصلی تشکیل شده: ساختمان آجری، محفظه نسوز فلزی، موتور باد، مشعل نفتی، مخزن نفت. ساختمان آجری کوره مینا بصورت مربع مستطیل در دو مرحله انجام می شود، مرحله نخست با ارتفاع ۵۰ سانتیمتر ساخته شده بطوریکه دریچه جهت قرار دادن مشعل نفتی باز بماند و بعد پله هائی دو طرف کوره برای قرار دادن محفظه فلزی که قبلاً بشکل مکعب مستطیل درب دار ساخته شده از آهن نسوز روی آن قرار میگیرد که سه طرف کوره آجری با اندازه ۱۵/۵ الی ۲۰ سانتیمتر با محفظه فلزی فاصله داشته باشد. مرحله دوم پس از قراردادن محفظه فلزی بر روی پلکان ساخته شده به همان ترتیب که ذکر شد اطراف محفظه را می سازند تا به بالای کوره برسد در این هنگام قسمت سر کوره را طاق می زنند، البته باید جایی جهت دود کش روی طاق در نظر بگیرند تا هنگامیکه مشعل روشن شد دود آن از اطراف محفظه فلزی خارج شود و هیچگونه دودی در داخل محفظه که محل اصلی کوره است نفوذ نکند. نباید از نظر دور داشت که ظروف مینا نباید به هیچ عنوان تماس مستقیم با آتش داشته باشد، هم بدین دلیل است که ساختمان کوره مینا با ساختمان کوره کاشی سازی بطور کلی متفاوت است.